

**O‘QUVCHILARNING FIKRLASH TIPOLOGIYASI ZAMONAVIY
YONDOSHUVLAR TALQINIDA****Ruzmatova Jahongul Quvondiq qizi***Osiyo Xalqaro universiteti Xorazm filiali talabasi jahongulruzmatova@gmail.com*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada o‘quvchilarning fikrlash tipologiyasi masalasi zamonaviy pedagogik va psixologik yondashuvlar asosida tahlil qilingan bo‘lib, unda fikrlash turlarining mazmuni, ularning ta‘lim jarayonidagi ahamiyati hamda individual ta‘limni tashkil etishdagi o‘rni batafsil fikrlar asosida yoritib berilgan. Shuningdek, kognitiv, metakognitiv, tanqidiy va kreativ fikrlash yondashuvlari orqali o‘quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirish imkoniyatlari ko‘rsatib o‘tiladi. Maqola ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning individual fikrlash xususiyatlarini hisobga olgan holda samarali pedagogik strategiyalarni qo‘llashga yo‘naltirilgan.*

Kalit so‘zlar: *fikrlash tipologiyasi, zamonaviy yondashuvlar, kognitiv fikrlash, metakognitiv yondashuv, tanqidiy fikrlash, kreativ fikrlash, shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim.*

**TYPOLOGY OF STUDENTS' THINKING IN THE INTERPRETATION OF
MODERN APPROACHES****Ruzmatova Jahongul Kuvandik qizi***Student of the Khorezm branch of the Asian International University
jahongulruzmatova@gmail.com*

Abstarct: *This article analyzes the issue of students' thinking typology based on modern pedagogical and psychological approaches, in which the content of thinking types, their importance in the educational process and their role in the organization of individual education are covered in detail. It also shows the possibilities of developing students' cognitive activity through cognitive, metacognitive, critical and creative thinking approaches. The article is aimed at using effective pedagogical strategies in the educational process, taking into account the individual characteristics of students' thinking.*

Keywords: *thinking typology, modern approaches, cognitive thinking, metacognitive approach, critical thinking, creative thinking, person-centered education.*

**ТИПОЛОГИЯ СТУДЕНЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ПРИ ИНТЕРПРЕТАЦИИ
СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ****Рузматова Джахонгул Кувандик кызы***Студент Хорезмского филиала Азиатского международного университета
jahongulruzmatova@gmail.com*

Аннотация: В данной статье анализируется вопрос типологии мышления учащихся на основе современных педагогических и психологических подходов, подробно рассматривается содержание типов мышления, их значение в образовательном процессе и роль в организации индивидуального обучения. Также показаны возможности развития познавательной деятельности учащихся посредством когнитивного, метакогнитивного, критического и творческого подходов к мышлению. Цель статьи – использование эффективных педагогических стратегий в образовательном процессе с учетом индивидуальных особенностей мышления учащихся.

Ключевые слова: типология мышления, современные подходы, когнитивное мышление, метакогнитивный подход, критическое мышление, творческое мышление, личностно-ориентированное образование.

KIRISH

Bugungi kun ta'lim tizimida kechayotgan islohotlar o'quv jarayonini shaxsga yo'naltirilgan, kompetensiyaviy va innovatsion asosda tashkil etishni taqozo etmoqda.

Bunday sharoitda o'quvchilarning individual psixologik xususiyatlarini, xususan, ularning fikrlash uslublari va tipologiyasini chuqur o'rganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Chunki o'quvchining fikrlash tipi uning bilimni o'zlashtirish tezligi, muammoni hal etish usuli hamda mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

An'anaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning fikrlash jarayoni ko'pincha bir xil mezonlar asosida baholangan bo'lsa, zamonaviy yondashuvlar bu jarayonni ko'p qirrali, murakkab va individual xususiyatlarga ega hodisa sifatida talqin etadi.

Xususan, kognitiv, metakognitiv, tanqidiy va kreativ fikrlash konsepsiyalari o'quvchilarning bilish faoliyatini yanada samarali rivojlantirish imkonini bermoqda.

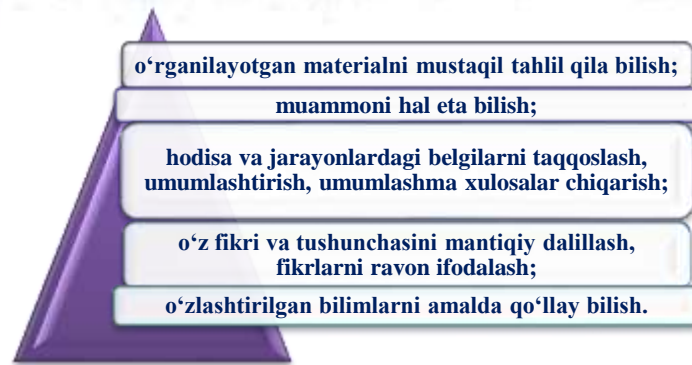
Bu esa ta'lim mazmuni, metodlari va vositalarini o'quvchilarning fikrlash tiplariga mos holda takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

O'quvchilarning tafakkurini rivojlantirish uzluksiz ta'lim tizimi oldidagi shaxs tarbiyasi bilan bog'liq muammolarni hal qilishning zarur shartlaridan biridir.

Inson o'z talqin, xatti-harakatlari va faoliyati davomida qay darajada mustaqil fikrli bo'lsa, shu qadar tushunchasi keng, aql-idroki yuksak hisoblanadi.

Aynan, bugungi kun o'quvchilarida kognitiv, metakognitiv, tanqidiy va eng asosiysi, kreativ fikrlash qobiliyatlari kabi maxsus umumiy tiplar asosida rivojlangan fikrlash jarayoni ta'lim tizimidagi samaradorlik uchun yaxshi xizmat qilishi mumkin.

Bu o'rinda o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun bir qancha mezonlar yuzaga chiqadi.

1-rasm. O'quvchilarda fikrlash qobiliyatini rivojlantirish mezonlari

ADABIYOTLAR SHARHI.

Fikrlash tipologiyasi – shaxsning ma'lum vaziyatlarda muammolarni anglash, yechim topish, qaror qabul qilish jarayonidagi individual farqlarni aniqlovchi psixologik tuzilma sifatida ko'riladi.

Klassik psixologiyada bu yo'nalish Piaget, Vigotskiy kabi olimlar tomonidan rivojlantirilgan. Piagetning kognitiv rivojlanish bosqichlari har bir bolaning fikrlash jarayoni strukturaviy o'zgarishlarga ega ekanini ko'rsatadi, bu fikrlash tipologiyasini yoshga qarab aniqlashda yordam beradi.

So'nggi yillarda kognitiv psixologiya va ta'lim nazariyasida fikrlashning tipologiyasi individual farqlar sifatida ko'proq o'rganiladi. Bu yo'nalishda Guilford ijodiy va analitik fikrlashni ajratish orqali tipologik yondashuvlarni taklif qilgan. Guilfordning trayektsion modeli fikrlashni turli komponentlarga (masalan, konvergent va divergent) ajratadi va ularning har biri o'quvchilarda boshqariladigan kompetensiyalar sifatida o'rganiladi.

XXI asrda fikrlash tipologiyasiga qarash yanada murakkablashdi: an'anaviy strukturaviy yondashuvlar o'rniga ijtimoiy-kognitiv, konseptual va ijtimoiy-madaniy yondoshuvlar bosh ustun bo'ldi. Flavell metakognitsiyani fikrlashni boshqarish va rejalashtirish jarayoni sifatida ta'riflab, fikrlash tipologiyasini ichki nazorat mexanizmlari orqali tahlil qildi.

Metakognitiv yondoshuvlar ta'lim jarayonida o'quvchilarning fikrlash strategiyalarini o'rganish va ularni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Vigotskiy fikrlash jarayonini sotsial kontekstga bog'lab ko'radi va interaktiv o'quv muhitining ta'siri orqali fikrlash tiplarini shakllanishini ta'kidlaydi.

Bu yondoshuv fikrlashni ijtimoiy muloqot va hamkorlik orqali rivojlanadigan ko'nikma sifatida ko'radi. Costa va Kallick "Critical Thinking" (tanqidiy fikrlash) ko'nikmalarini o'quvchilarning turli fikrlash tiplarini aniqlashda metodologik asos deb biladi.

Ular tanqidiy fikrlashni aniq belgilangan kompetensiyalar majmuasi sifatida qarashadi – baholash, tahlil, muammolarni hal etish va qaror qabul qilish.

So'nggi tadqiqotlar fikrlash tipologiyasini o'rganishda an'anaviy testlar va o'lchov vositalaridan tashqari innovatsion metodlarni qo'llashni taklif qilmoqda.

METODLAR.

Mustaqil fikrlash - bu o'z fikrini shakllantirish, analitik va tanqidiy yondashish qobiliyatidir.

Bu jarayon ko'plab psixologik va pedagogik tamoyillarga asoslanadi. Psixologik nuqtai nazardan, mustaqil fikrlash bolaning rivojlanish jarayonidagi muhim bosqichlardan biri hisoblanadi.

Pedagogik yondashuvlarda esa mustaqil fikrlashning ahamiyati va uni rivojlantirish usullari batafsil ko'rib chiqiladi.

Shuningdek, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga oid zamonaviy metodologik yondashuvlar tahlil qilinadi.

Mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishning nazariy asoslari bir nechta sohalar ustida o'rganiladi.

Bu, psixologiya, o'qitish nazariyasi, kognitiv ilmiy tadqiqotlar, va boshqa sohalarining biridan hosil qilingan birlashma natijasida yaratilgan kompleks tizimni o'z ichiga oladi.

Bundan tashqari, bu nazariy asoslar amaliyotda ham muhimdir, chunki ular o'rganilgan bilim va mahoratlarini amalga oshirishda, yangi ma'lumotlarni qabul qilishda va muammolarni echishda yordam beradi.

Umuman olgan o'quvchilarning fikrlash tipologiyasini bir nechta umumiy jihatlari asosida tasniflash mumkin hisoblanadi.

1-jadval

Psixologiyada inson fikrlarining turlari

№	Fikrlash tiplari	Izohi
1.	Deduktiv fikrlash	Bir qator fikrlardan xulosa chiqarishga imkon beradigan fikrlash turi. Boshqacha aytganda, bu "umumiy" dan boshlanib, "o'ziga xos" narsaga erishish uchun boshlangan aqliy jarayondir.
2.	Tanqidiy fikrlash	Narsalarni ifodalashga harakat qiladigan bilimlarni tashkil etish usulini tahlil qilish, tushunish va baholashga asoslangan aqliy jarayon.
3.	Induktiv fikrlash	Induktiv fikrlash qarama-qarshi fikrlash usulini belgilaydi. Shunday qilib, fikr yuritishning bu usuli general haqida tushuntirish izlash bilan tavsiflanadi.
4.	Analitik fikrlash	Analitik fikrlash axborotni tahlil qilish, buzish, ajratishdan iborat. Bu tartibli bo'lish bilan tavsiflanadi, ya'ni ta'qib qilinadigan ratsional ketma-ketlikni taqdim etadi. Shu tarzda, analitik fikrlashga asoslangan muammolarni yechish umumiylikdan boshlanadi va uni to'liq anglash uchun uning o'ziga xos xususiyatlarini buzadi. U har doim javob topishga qaratilgan, shuning uchun u o'ta hal qiluvchi fikrlash turidan iborat.
5.	Tergov tafakkuri	Tergov tafakkuri narsalarni tekshirishga qaratilgan. U buni puxta, qiziqish va qat'iyat bilan bajaradi. Shu ma'noda, ushbu turdagi mulohazalar o'zaro munosabatni ham, bilim jarayonlarini ham o'z ichiga oladi.
6.	Tizimli fikrlash	turli xil quyi tizimlar yoki o'zaro bog'liq omillardan tashkil topgan tizimda yuzaga keladigan fikrlash turi. U narsalarning to'liqroq va sodda ko'rinishini tushunishga qaratilgan yuqori darajada tuzilgan fikrlash turidan iborat.
7.	Ijodiy fikrlash	Ijodiy tafakkur yaratish qobiliyatiga ega bo'lgan bilim jarayonlarini o'z ichiga oladi. Bu haqiqat yangi bo'lgan yoki fikrlash orqali qolganlardan farq qiladigan elementlarning rivojlanishiga turtki beradi. Shunday qilib, ijodiy fikrlash o'ziga xosligi, egiluvchanligi va ravonligi bilan ajralib turadigan bilimlarni egallash deb ta'riflanishi mumkin.

8. Fikrlashning sintezi	Sintetik fikrlash narsalarni tashkil etuvchi turli elementlarning tahlili bilan tavsiflanadi. Uning asosiy maqsadi ma'lum bir mavzudagi g'oyalarni kamaytirishdir. Bu shaxsiy o'rganish uchun muhim bo'lgan fikrlash turlaridan iborat. Sintez tafakkuri elementlarni xotirada saqlashga imkon beradi, chunki ular umumlashtiruvchi jarayonga duchor bo'ladi.
9. So'roqli fikrlash	So'roq tafakkuri savollarga va muhim jihatlarni so'roq qilishga asoslanadi. Mavjud mavzuning o'ziga xos xususiyatlarini asta-sekin bilish uchun savoldan foydalaning. Shu tarzda, savolli fikrlash savollardan foydalanish natijasida paydo bo'ladigan fikrlash tarzini belgilaydi. Ushbu mulohazada hech qachon kamlik bo'lmaydi, chunki aynan shu element o'z fikrlashini rivojlantirishga va ma'lumot olishga imkon beradi.
10 Turli fikrlash	Ikki tomonlama fikrlash, shuningdek, lateral fikrlash deb ham ataladi. Bu doimo muhokama qiladigan, shubha qiladigan va alternatalarni izlaydigan fikrlashning bir turi. Bu bir nechta yechimlarni o'rganish orqali ijodiy g'oyalarni yaratishga imkon beradigan fikrlash jarayoni. Bu mantiqiy fikrlashning antitezisidir. Nomidan ko'rinib turibdiki, uning asosiy maqsadi ilgari o'rnatilgan yechimlar yoki elementlardan ajralib chiqishga asoslangan. Shu tarzda, u ijodiy bilan chambarchas bog'liq bo'lgan fikrlash turini sozlaydi.
11 Sinvergent fikrlash	Yaqinda paydo bo'lgan va Maykl Gelb tomonidan o'ylab topilgan ushbu mulohaza turlicha fikrlash va konvergent fikrlash o'rtasidagi kombinatsiyani anglatadi. Shunday qilib, bu konvergent tafakkurning batafsil va baholash tomonlarini o'z ichiga olgan va ularni divergent tafakkur bilan bog'liq bo'lgan muqobil va yangi jarayonlar bilan bog'laydigan fikrlash uslubidir.
12 Kontseptual fikrlash	Kontseptual fikrlash muammolarni aks ettirish va o'z-o'zini baholashni rivojlantirishni ichiga oladi. Bu ijodiy fikrlash bilan chambarchas bog'liq va uning asosiy maqsadi aniq yechimlarni topishdir. Biroq, xilma-xil fikrlashdan farqli o'laroq, ushbu fikrlash turi ilgari mavjud bo'lgan uyushmalarni ko'rib chiqishga qaratilgan.
13 Metaforik fikrlash	Metafora tafakkuri yangi aloqalarni o'rnatishga asoslangan. Bu fikrlashning juda ijodiy turi, ammo u yangi elementlarni yaratish yoki olishga emas, balki mavjud elementlar o'rtasidagi yangi aloqalarga e'tibor beradi.
14 An'anaviy tafakkur	An'anaviy fikrlash mantiqiy jarayonlardan foydalanish bilan tavsiflanadi. U yechimga e'tibor qaratadi va uni hal qilish uchun foydali bo'lishi mumkin bo'lgan elementlarni topish uchun o'xshash real vaziyatlarni izlashga qaratilgan. Odatda qat'iy va oldindan ishlab chiqilgan sxemalar orqali ishlab chiqiladi.

O'quvchilarga o'zlarining o'zlashtirish uchun fursatlar berilishi zarur.

O'quvchilar o'zlarining o'ylagan savollarga javob qidirish, muammolarini hal qilish, mulohazalarini o'rganish va o'z fikrlarini ifodalash uchun imkoniyatlar yaratish kerak.

NATIJALAR VA MULOHAZALAR.

O'quvchilarga masalalarni turli ko'rish nuqtalari bilan tahlil qilishni o'rganish, maslahatlashish va muzokaralar orqali muammolarga ko'p tomondan qarash imkoniyatlarini beradi.

Bu, ularning muammolar va savollar bilan takomillashtirish va ularning eng optimal yechimlarni topishiga yordam beradi.

O'quvchilarga guruh ishlari orqali bir-birlariga yordam berish, maslahatlashish va ko'p tomondan qarashda qatnashishni o'rgatish yordam beradi.

Bu, ularning ijtimoiy o'zaro munosabatlarni rivojlantirish va boshqa odamlar bilan fikrlarni almashishga rag'batlantiradi.

O'quvchilarga amaliyotlar orqali mantiqiy muammolar va savollar bilan mukomillashtirish va o'zlarining fikrlarini ifodalashni o'rganish uchun imkoniyatlar berish lozim.

Bu ularning o'zlarini amaliy ravishda sinab ko'rish va o'zlarining o'ylagan yechimlarni amalga oshirishlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Shunday qilib, mustaqil fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishning nazariy asoslari o'quvchilarga o'z fikrlarini ifodalash, tahlil qilish, kreativlik va ko'p tomondan ko'rish orqali muammolarga yechim topish, ijtimoiy munosabatlar va hamkorlikni rivojlantirishni o'rganishga asoslangan.

Mustaqil fikrlash, shaxsiy o'zgarishlar, ma'lumot olish, va maslahatlarni o'rganish jarayonlari orqali insonning o'z fikrlarini yaratish va o'zlashtirishni anglatadi.

Bu qobiliyat insonlarning o'zlarini o'rganish, tahlil qilish, va muammolarni hal qilish uchun ko'plab turli fikrlash va mustaqil ravishda fikrlash ko'nikmalaridan foydalanishni o'z ichiga oladi.

XULOSA

O'quvchilarning fikrlash tipologiyasini zamonaviy yondashuvlar asosida o'rganish ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, har bir o'quvchining fikrlash tipi - mantiqiy, ijodiy, tanqidiy, vizual yoki reflektiv bo'lishidan qat'i nazar individual yondashuvni talab etadi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar, kompetensiyaviy yondashuv va interfaol metodlar o'quvchilarning fikrlash salohiyatini aniqlash va rivojlantirish uchun qulay imkoniyatlar yaratadi.

Shuningdek, fikrlash tipologiyasini inobatga olgan holda tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning mustaqil fikrlashini, muammoli vaziyatlarni hal etish ko'nikmalarini va kreativ tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shu bois, ta'lim amaliyotida o'quvchilarning fikrlash turlarini aniqlash, baholash va rivojlantirishga yo'naltirilgan zamonaviy yondashuvlarni tizimli ravishda joriy etish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Khasanova Sh.M., Tanqidiy fikrlash ko'nikmalari: mazmuni, mohiyati, tarixi va komponentlari. *The Lingua Spectrum*. 2025. 630-635.
2. Halpern D., Tanqidiy fikrlash psixologiyasi. Piter nashriyoti. 2000. 126 b.
3. Ruggiero V.R., His-tuyg'ulardan nariga: Tanqidiy fikrlash bo'yicha qo'llanma (9-nashr). McGraw-Hill. 2011.

4. Siegel H., Aqlni tarbiyalash: ratsionallik, tanqidiy fikrlash va ta'lim. Routledge. 1988.
5. Zair-Bek S.I., Sinfda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish: Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'qituvchilari uchun qo'llanma. 2011. 223 b.
6. G'afforova Mustaqil fikrlashga o'rgatish bugungi kunda ta'limning asosiy vazifalaridan biridir. Boshlang'ich ta'lim jurnali. 2012 y. 9-son.
7. Quronov M., O'zbekiston umumiy o'rta ta'lim maktablarida milliy tarbiyaning ilmiy pedagogik asoslar: Ped. Fan. dokt. Diss-T: 1998.
8. O'quvchilarning mustaqil fikrlashini tarkib toptirishning pedagogik ahamiyati. Xalqaro konferensiya. g.Novosibirsk 2021 y.